

Коломієць О. М.,
аспірант

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

ЗВ'ЯЗНІСТЬ ВЕРБАЛЬНИХ ТА ІКОНІЧНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ГАЗЕТНИХ СИНОПТИЧНИХ ТЕКСТІВ АНГЛІЙСЬКОЇ, ПОЛЬСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

Анотація. Стаття присвячена вивченню взаємозв'язку вербальних та іконічних елементів. Проаналізовано план змісту та план вираження тексту.

Ключові слова: універсальний іконічний елемент, вербальний елемент, план змісту, план вираження, реконструкція.

Постановка проблеми. Розгляд тексту як системи знаків становить основу структурної лінгвістики. Розгляд ГСТ як системи знаків, кодів та поєднання різних типів інформації дає змогу здійснити реконструкцію плану змісту та плану вираження. Проте все ще недостатньо вивчено залишається проблема зв'язності вербальних та іконічних елементів газетних синоптичних текстів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ч.С. Пірс, Г. Фреге, Ф. де Соссюр, Р.О. Якобсон розуміли знак як мінімальний носій мовної інформації, що має двосторонню сутність – *план вираження (денотат)* та *план змісту (нематеріальний смисл)*, та зауважили, що знаком може бути окремий звук, слово або речення [9]. Американський вчений Ч.С. Пірс розділив знаки на три категорії: *іконічні* (план вираження схожий на план змісту), *конвенційні* (план вираження не має нічого спільного із планом змісту), *індексальні* (план вираження пов'язаний із планом змісту за суміжністю) [8, с. 102].

У. Еко у своїй книзі «Відсутність структури. Введення в семіологію» розглядав іконічний знак як знак, що має подібність до об'єкту, котрого стосується. На його думку, *іконічний знак* відтворює деякі загальні умови сприйняття, складається з декількох кодів, а саме кодів передачі, іконічних та риторичних кодів [6, с. 74].

У ГСТ за допомогою зображень на блок-схемах абстрактні поняття передаються конкретно, зрозуміло читачу (напряму передається стрілкою у синоптичних текстах англійської, німецької, польської та української мов). Це дає змогу зробити припущення про *універсальні іконічні елементи ГСТ*, які присутні у синоптичних текстах англійської, німецької, польської та української мов, а також у текстах інших мов. Основною **метою статті** є аналіз зв'язку текстового та графічного видів інформації, а також зв'язності графічних та вербальних елементів ГСТ.

Виклад основного матеріалу. Під *універсальними іконічними елементами ГСТ* ми розуміємо експліцитно виражені зображувальні компоненти, які легко впізнаються читачем незалежно від мови написання ГСТ. Аналіз синоптичних текстів англійської, польської та української мов доводить, що серед універсальних іконічних елементів є такі зображення: *хмара* на позначення стану атмосфери, *стрілка* на позначення напрямку та сили вітру, *сніжинка* на позначення опадів у вигляді снігу, *кравлі* на позначення опадів у вигляді дощу, використання відміток *білого* та *синього* кольорів на позначення температури вдень та вночі відповідно, *блискавка* на позначення грози. Інші іконічні елементи на позначення решти природних та атмосферних явищ можуть варіюватись у різних мовах, що пояснюється традицією співвіднесення тих чи інших явищ природи

з певними іконічними елементами. У таких випадках іконічні елементи мають на меті викликати прямі асоціації з тими чи іншими явищами природи, несуть у собі інформаційний код, що закріпився у свідомості народу та знайшов своє відображення у публікаціях синоптичних текстів.

Все частіше ГСТ мислиться як *полікодовий* текст, зважаючи на змістову та функціональну єдність, високу інформативність або змістовність, створену вербальними та іконічними елементами. І.Р. Гальперин розрізняє три види інформації:

1) *змістово-фактуальну інформацію*, що відображає конкретний опис подій, фактів, процесів, які відбуваються у реальному світі, експліцитні, виражені вербально у предметно-логічних значеннях, на основі досвіду;

2) *змістово-концептуальну інформацію* – індивідуально-авторське розуміння відношень між явищами, що описані засобами попереднього типу інформації, задум автора, його інтенція;

3) *змістово-підтекстову інформацію* – імпліцитний зміст тексту, що ґрунтується на здатності одиниць мови породжувати асоціативні та конотативні значення, а також на здатності речень у надфразових єдностях додавати певні смисли [3, с. 25–41].

Змістово-фактуальна інформація як вербалізоване повідомлення про факти, процеси, явища природи, які відбуваються або будуть відбуватися, широко представлена у ГСТ. Фактуальність оптимізує інформаційний баланс, оскільки легше сприймається й усвідомлюється читачем та не потребує від нього застосування значних масивів допоміжної для декодування інформації. Така текстова інформація ГСТ повинна бути повною, оперативною, достовірною. Повнота інформаційної складової ГСТ визначається її *обсягом*, який повинен бути необхідним і достатнім для прийняття конкретних рішень; її недостатність знижує обґрунтованість таких рішень.

Змістово-концептуальна інформація (ЗКІ) ГСТ найбільш характерна для ГСТ англійської та німецької мов, оскільки повідомляє читачу індивідуально-авторське розуміння відношень між явищами природи, що описані засобами змістовно-фактуальної інформації, задум автора, його інтенцію, сприймання читачем причинно-наслідкових зв'язків, їх значущості. Така інформація здобувається з усього тексту та являє собою переклад зазначених фактів, процесів, які відбуваються у природі та подані автором у самому тексті.

Змістово-підтекстова інформація (ЗПІ) не є характерною для ГСТ, оскільки являє собою «приховану інформацію», «потік додаткових смислів», що реалізується переважно засобами вторинної номінації та є факультативною відносно змістовно-фактуальної та змістовно-концептуальної інформації. Підтекстова інформація виявляє прихований смисл, який здобувається з опису фактів, явищ, подій завдяки здатності одиниць мови породжувати асоціативні та конотативні значення, а також завдяки здатності речень у надфразових єдностях додавати певних смислів [3, с. 27].

Специфіка реалізації категорії інформативності в текстах полягає в експлікації чинників комунікативної ситуації, використанні невербальних форм прагматичного компонента інформування, поліаспектності прагматичних настанов автора та змістовній структурі суб'єктивно-модальної інформації, що співвідноситься із ними.

Додаткові прагматичні настанови реалізуються локально у відрізках тексту, що лінійно розгортаються розміром від речення до слова або словосполучення. До розряду додаткових прагматичних настанов належать:

- 1) підвищення вірогідності й авторитетності повідомлення;
- 2) привертання уваги до рубрики загалом і конкретного блоку інформації зокрема;
- 3) прагнення розширити читацьку аудиторію;
- 4) активізація уваги за рахунок засобів образності, експресивності, емоційності, оцінності [5, с. 42].

Досить часто *план вираження тексту* отожднюється з його композиційною структурою. Універсальний підхід до дефініції поняття пропонує М.П. Брандес. Дослідниця отожднює *композицію* із формою – системою способів, прийомів, планом вираження, представлення, перетворення й функціонування змісту; проте окреслює *три* аспекти: *аспект зовнішньої мовної форми, аспект доцільності зовнішньої форми та інформаційний знаково-символічний аспект* [1, с. 54]. *Аспект зовнішньої мовної форми* пов'язаний із мовленнєвим утіленням функціонального змісту за допомогою використання мовних засобів. *Аспект доцільності зовнішньої форми* втілює функції призначення об'єктивного змісту тексту, він зумовлений жанровими особливостями тексту й реалізується у вигляді жанрово-стилістичної конструкції предметного змісту. *Інформаційний знаково-символічний аспект форми* пов'язаний із культурно-історичним контекстом; цей аспект забезпечує функціонування предметного змісту тексту.

У сучасному розумінні *композиція тексту* – це схема організації та структурної впорядкованості, що відображає будову, співвідношення та розташування його частин, членування на змістові частини, порядок їх слідування та взаємозв'язок між ними. Розрізняють *внутрішню (глибинну) композицію* та *зовнішню*. Глибинна композиція являє собою сукупність точок зору, тоді як зовнішня становить архітектонічне оформлення матеріалу.

Внутрішню, глибинну композицію лінгвіст Б.А. Успенський пропонує розглядати як сукупність точок зору у творі. Точка зору в конструкції тексту – це своєрідний ракурс, з якого сприймається текстуальна інформація, у поєднанні з архітектонікою тексту вона актуалізує динаміку розвитку його художнього змісту [8, с. 13]. Мовознавець окреслює такі аспекти точки зору, як ідейно-ціннісний (ідеологічний), лінгвістичний (фразеологічний), просторово-часовий, психологічний, зовнішній і внутрішній. Ідейно-ціннісний або ідеологічний аспект точки зору втілює аксіологічний рівень твору – загальну систему світосприйняття.

Єдина ідейно-ціннісна точка зору у тексті актуалізується оцінкою зображеної дійсності від імені автора або персонажу твору. Проте у тексті можуть існувати водночас декілька рівноправних аксіологічних точок зору, таке явище називають поліфонією [4, с.158]. Мовний або фразеологічний аспект реалізується лінгвістичними засобами, які характеризують її носія. Стиль мовлення оповідача або героя визначає його світогляд, це пов'язує мовну точку зору з ідейно-ціннісною.

Просторово-часовий аспект точки зору дає змогу реципієнту сприймати подію, пейзаж, інтер'єр через призму авторського бачення або з позиції персонажа твору. У деяких випадках точка зору хронотопу автора й персонажа співпадають. Можливим є співіснування декількох просторово-часових точок зору в ме-

жах одного твору [4, с. 160].

Психологічний аспект точки зору полягає в урахуванні психологічних особливостей свідомості персонажу, його суб'єктивних або об'єктивних поглядів при зображенні подій. За наявності декількох психологічних точок зору відбувається поліфонія індивідуально сприйняття. Це відбувається у результаті співставлення суб'єктивно-індивідуальних світів різних персонажів у межах одного твору [4, с. 161].

Зовнішній аспект точки зору – це опис подій від імені спостерігача, що не бере в них безпосередню участь. Внутрішню точку зору представляє персонаж, від імені якого ведеться оповідь [4, с. 162].

Композиція текстів зазвичай розуміється як послідовність *трьох основних частин* мовного повідомлення: *вступу, головної частини і висновку*. *Вступ* припускає введення у тему і зміст тексту, подання матеріалу, постановку проблеми, конкретизацію аспекту її розгляду та ін.

Головна (основна) частина містить розвиток концепції, наміченої вступом. Тут безпосередньо і різнобічно розкривається тема, вирішуються поставлені проблеми, повідомляються основні відомості. У цій частині особливо важливе співвідношення загальних і окремих питань, абстрактних понять і конкретних прикладів, фактичних і статистичних відомостей тощо.

У *головній частині* автор викладає основний матеріал, щодо якого виноситься судження або оцінка; аналізує (відкидає або приймає) чужі судження чи оцінки, пропонує своє розуміння теми. Комунікативний намір суб'єкта мовлення реалізується за допомогою констатації, доказів, спростування та інших способів аргументації, що містять *тезу* – основне положення, яке доводиться у процесі мовлення, *аргументи* – положення, які наводяться в обґрунтування тези та істинність яких є доведеною. Найважливіша роль в основній частині належить тезису, його підтвердженню або спростуванню.

Головна частина по-різному представлена у ГСТ англійської, польської та української мов. Зіставлення текстів трьох мов свідчить, що головною характерною особливістю, якою відзначаються ГСТ, є поєднання тексту із графічними елементами. Тут часто трапляється інформація, виділена курсивом, заміна кольору шрифту, математичні знаки та фігури, введення тексту у текст.

Науживанішим засобом виявилось використання математичних знаків та фігур, а також зміна кольору тексту (38% загальної кількості прийомів симбіозу): *During the same winter one particular meteorological event scared the living daylights out of Londoners ♦ literally rain* [11, с. 40].

В англійських прогнозах погоди знак ♦ трапляється досить часто, скоріше це є відображенням мінливості погоди Великобританії, що й стало першопричиною появи відповідного знаку у тексті.

Іншою поширеною особливістю є виділення та заміна кольору шрифту (23%): *The crucial thermometer reading is 6°C, for most plants are effectively dormant below this threshold. The higher the temperature is above it, the faster growth is. When you consider that the mean January and February temperatures over the vast bulk of the UK are below 6°C it is easy to understand why lawnmowers are so rarely required in February rain* [11, с. 40]. Найчастіше це стосується інформації, на яку читачеві слід звернути увагу, а також інформації із додатковим смисловим навантаженням.

Використання великої кількості математичних знаків та фігур є візитівкою ГСТ, оскільки ключовою ознакою ГСТ є його інформативність (20%): *This is unprecedented for any 31-day period in mid-winter in 342 years of records. The mean temperature in the Isles of Scilly was 11.8°C, and 10°C was exceeded here on 34 consecutive days rain* [11, с. 40].

В англійських ГСТ частою є практика введення тексту у текст за допомогою дужок, автор таким чином дає додаткове змістове навантаження, повідомляє інформацію, посиляючись на власну обізнаність (19%): *If this changeover should happen within, say, a week of the autumnal equinox (on or around the 22nd) mariners will talk knowingly of «equinoctial gales»* [11, с. 40].

Заміна шрифту та підкреслення є типовими характеристиками для німецьких ГСТ (40%): *Nennenswerten Regen bringen diese aber nicht, so dass sich die außergewöhnliche Trockenheit im Westen und Nordosten des Landes weiter verschärft. Ob dabei auch in den trockensten Regionen im Westen und zwischen Ostsee und Berlin mal Regen fällt, ist noch unsicher* [12].

Реконструкція симбіозу семантико-стилістичних засобів показала, що у польських синоптичних текстах великою мірою присутні риторичні запитання в анонській частині тексту (40%), що поєднуються із графічним виділенням тексту: *Jaka będzie w pogodzie końcówka września, a jaka pierwsza dekada października? Czy będzie ciepło, sucho i słonecznie, a może pochmurno, deszczowo, wietrznie i chłodno? Czy w tym roku możemy liczyć na przyjemne babie lato? Sprawdźmy prognozę długoterminową* [13].

Іншою характерною особливістю є поєднання різних видів інформації, що, передбачає реалізацію інформативності ГСТ (23%): *Temperatura po południu sięgnie od 14 stopni na północnym wschodzie do 20 stopni na zachodzie kraju. Zacznie też nasilać się wiatr, który w porywach może dochodzić do 50-60 km/h, a nad morzem przekraczać 70 km/h. Z każdym dniem temperatura będzie coraz to wyższa. W najcieplejszym momencie dnia termometry pokażą aż 23 stopnie.*

Багато польських синоптичних текстів подані у вигляді схем (47%), малюнків із використанням лише універсальних іконічних елементів.

Українські ГСТ мають схожі та відмінні риси від ГСТ англійської, німецької, польської мов. По-перше, українські ГСТ являють собою симбіоз семантико-стилістичних засобів, оскільки у невеликому за обсягом тексті міститься максимум інформації, яка подається чітко та лаконічно: *3 години тому на метеостанції було +13,1 °C, мінлива хмарність, високий атмосферний тиск, легкий вітер (3 м/с), що дме з півночі* [14].

У висновку зазвичай підводиться підсумок, з усією визначеністю формулюються висновки, підсумовується сказане, намічаються нові завдання і проблеми, які потребують вирішення, містяться заклики до аудиторії тощо. Однак подібне членування є більшою мірою не композиційним, а змістовно-тематичним, оскільки один і той самий тричастинний поділ властивий текстам, композиція яких різна. Іноді названі три частини дійсно збігаються із композиційним членуванням, але і в цьому разі вони пов'язані зі змістовним, а не структурним аспектом тексту.

Висновки. Будь-яка композиційна складова ГСТ характеризується прийомами актуалізації, що забезпечують виділення найважливіших смислів тексту й активізують увагу його адресата. До згаданих прийомів належать 1) графічні виділення (шрифтові варіації); 2) повтори мовних одиниць різних рівнів; 3) сильні позиції тексту або його композиційної частини – позиції актуалізації, пов'язані зі встановленням ієрархії смислів, зосередженням уваги на найважливішій інформації, посиленням емоційності й естетичного ефекту, встановлен-

ням зв'язку між суміжними та дистантними елементами тексту, забезпеченням його цілісності та зв'язності. Зв'язність вербальних та іконічних елементів простежується через увесь текст ГСТ.

Вивчення вербальних та іконічних елементів ГСТ дасть змогу здійснити реконструкцію авторської мови та, як наслідок, відповідної картини світу і менталітету, в чому вбачаємо подальші перспективи дослідження.

Література:

1. Брандес М.П. Стилистика текста. Теоретический курс : [учебник] / М.П. Брандес. – [3-е изд., перераб. и доп.] – М. : Прогресс-Традиция ; ИНФРА-М, 2004. – 416 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел]. – К. – Ірпінь : ВТФ Перун, 2005. – 1728 с.
3. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Гальперин // Изд. 4-е, стереотипное. М: КомКнига, 2006. – 144 с.
4. Давыдов В.В. Психологический словарь / Под ред. В.В. Давыдова, А.В. Запорожца, Б.Ф. Ломова и др. – М. : Педагогика, 1983. – 448 с.
5. Єщенко Т.А. Лінгвістичний аналіз тексту / Т.А. Єщенко. – К. : ВЦ Академія, 2009. – 264 с.
6. Эко Умберто. Отсутствующая структура. Введение в семиологию // Умберто Эко – ТОО ТК Петрополис, 1998. – 432 с.
7. Николаева Т.М. Краткий словарь терминов лингвистики текста / Т.М. Николаева // Лингвистика текста / Новое в зарубежной лингвистике. - Вып. VIII. – Сост., общ. ред. и вступ. ст. Т.М. Николаевой. – М. : Прогресс, 1978. – С. 467–472.
8. Новиков А.И. Семантика текста и ее формализация / А.И. Новикова – М. : Наука, 1983. – 215 с.
9. Сосюр Ф. Курс загальної лінгвістики / Фердінан де Сосюр; [Пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко]. – К. : Основи, 1998. – 324 с.
10. The Media and Communication // UK 2003. The Official Yearbook of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland. – L.: TSO, 2002. – P. 230–245.
11. Eden P. The weather week // The Sunday Telegraph. – 2003. – 30 March. – p. 40.
12. Das Wetter / Deutschland // Bild. – 2014. – 25 August. – s. 10
13. Pogoda 24.03 // Fakt. – 2012. – 24 Marzec. – s. 10
14. Погода на 23–29 листопада // Подільські вісті. – 2012. – 22 листопада. – с. 8

Коломиєць Е. Н. Связность вербальных и иконических элементов газетных синоптических текстов английского, польского и украинского языков

Аннотация. Стаття посвящена изучению взаимосвязи вербальных и иконических элементов. Проанализированы план содержания и план выражения текста.

Ключевые слова: универсальный иконический элемент, вербальный элемент, план содержания, план выражения, реконструкция.

Kolomiets O. The connectivity of the verbal and iconic elements in synoptic texts in the English, German, Polish and Ukrainian languages

Summary. The article is devoted to the connectivity of the verbal and iconic elements. The content of the plan and the text expression plan are analyzed.

Key words: universal iconic element, the verbal element, content of the plan, text expression plan, reconstruction.